Kenyeres Zoltán

Egy Ady-vers körül

Weöres, Heredia, Bródy

A szép Holnapnak, meg nem érkezettnek
Vagyok királya, vagyok büszke hőse,
Aki utálja a mát, ezt a holtat,
Kinek az álma a szent, titkos Holnap
S a szamárfüles Midász volt az őse.
Midász király sarja

Ady versének története van, s a történetnek előtörténete van. A fuvolás-énekes pásztor, Marszüasz zenei versenyre hívja Apollónt, Zeusz fiát. Megállapodnak benne, hogy a győztes kénye-kedve szerint bánhat a vesztessel. Apollodórosz előadásában így hangzik a történet: „(…) amint megkezdődött a verseny, Apollón megfordította kitheráját, és felszólította Marszüaszt, hogy ő is cselekedjen hasonlóképp. Mivel Marszüasz nem tudott így játszani, Apollón lett a győztes: felakasztotta Marszüaszt egy magas fenyőfára, majd lenyúzta bőrét, és így végzett vele." Kerényi Károly próbálta megszelídíteni a vad jelenetet, szerinte a történet voltaképpen álarcos játékra utal, s amikor azt olvassuk, hogy Apollón megnyúzza Marszüaszt, aki önhitten versenyre hívta, akkor nem kell arra gondolni, hogy megöli, hanem csak lehúzza róla az álöltözékül felvett bozontos bundát.

Weöres Sándor 1947-ben szonettet írt a történet alapján, de nem Kerényi Károly szelíd értelmezéséhez fordult, hanem még Apollodórosz előadásán is túl tett. Nála már az első négysorosban csöpög a vér, a másodikban, mely a Juhász Gyula óta már meghonosodott licenciát felhasználva önálló rímrendszert alkot, még tovább feszíti a borzalom látomását:

s a nyúzott test, mint most-ölt békahús,
még ugrált, agyvelő nélkül bokázva,

Az első tercettben megjelenik a győztes Apollón, beletörli véres kését a megnyúzott Marszüasz ágyék szőrébe, a befejező háromsorosban pedig a buta tömeg ujjongását halljuk.

lenn ujjongott, dobolt ezernyi törpe,
katlanban forrt az óriás husa
és sok kis szájban szertefoszlott.

A nagy keserű, élet-keserű, történelem-keserű, ember-keserű versek közé tartozott ez a szonett. Először *A hallgatás tornyá*ban jelent meg (melynek összeállításában állítólag Fülep Lajos is közreműködött), aztán Bata

Imre az *Egybegyűjtött versek* összeszerkesztésekor betette az *Átváltozások* közé, arra a helyre, melyet előzőleg elméletileg pontosan kiszámított.

Weöres 1947-ben már távolodóban volt a megelőző években érzékelhető Hamvas-hatástól, amikor azonban ajánlatokat keresünk vers értelmezéséhez, mégis fel kell idéznünk Hamvas Bélának egy korábbi esszéjét, mely *A láthatatlan történet* című kötetében jelent meg 1943-ban. *Poéta sacer*. Arról szól, hogy az utóbbi két évszázadban végleg lángba borult a „Temenos", a szent hely, a közös élet szent köre, sötét hatalmak betörtek és felgyújtották. Hamvas Evolát idézve azt írja, hogy azok, akik valamikor a szent hely védelmezői voltak, egymás után elbuktak, eltűntek és elpusztultak. Az öntudatától megfosztott és félelmes járványba esett tömeg, mely nem érti már saját igazi érdekeit, diadalmasan ujjong, valahányszor kudarcot vall egy-egy újabb mentő akció, és újból elbukik egy-egy nagy ember. Egyedül a költő maradt őrhelyén a visszavonulás, széthullás és megadó beletörődés általános világállapotában, ő az egyetlen, aki még védelmezi a Temenost. A költő ezért „sacer"-lény: amint a szó eredeti jelentése mondja, egyszerre szent és átkozott, fenséges és nyomorult. Neki kell őriznie a szent helyet, neki kell magára vennie a nép sorsát, mert a nép már olyan mélyre süllyedt, hogy vétkeit nem látja.

Weöres szonettjében talán a második háromsorosban ujjongó, zabáló „ezernyi törpe" származik – huszadik századi történelmi tapasztalatok mellett – a Hamvas Béla-i, Julius Evola-i filozófiából. De a versben megjelenő Apollón nem sötét erő, amely meg akarja rontani az embereket, jobb is, rosszabb is: egykedvű gyilkos, hatalmi erő, számára az emberi világ a lukianoszi-erasmusi-schellingi világszínház része. Nézni való. Ahonnan nézi, a „kopár mennybolt" pedig abban az intertextuális értelmezési mezőben helyezkedik el, amelyhez Illyés *Úrfelmutatás*a is tartozik. És Marszüasz? Itt már csak megnyúzott holttetem. Nem kihívó, nem is a láng őrzője, talán költő, muzsikus, művész, talán áldozat, de semmiképp nem magasztos hivatású „sacer-lény". Weöres, aki a „nagyság" szót áthúzva írta le, későbbi éveiben a költő képzetét egyre inkább a kézműves kismesterek, a „mesterkedők" fogalmával artikulálta. Ő az, aki végérvényesen szakított a költő és a költészet romantikus hivatás etikájával, s azután, hogy keresztben áthúzta a „nagyság" szót, a humorosság területére tolta át a lángoszlopos ars poéticákat. Az 1947-es szonett kihozta a költőt a Temenos szent helyéről, de evvel egyáltalán nem lett jobb véleménye az emberről, a világról és a hatalomról.

*

Meglepő kérdések vetődnek fel Weöres szonettjével kapcsolatban, ha elolvassuk Heredia *Marsyas* című versét. (Bárdos László hívta fel figyelmemet erre az összefüggésre.) Ez is szonett, ez is az Apollodórosz (Ovidius és mások) által elmesélt történet „utánjáról" szól. Már megtörtént a tragikus verseny, Apollón már felakasztota és megnyúzta a szerencsétlen – ahogy Heredia nevezi – „chanteur de Célèn"-t. A véres húscafatot a szél himbálja a tiszafa ágain.[1]

Rienqu'unlambeausanglantquiflottte au tronc de l'if
Auquelonl'alié pour l'écorchertoutvif.

Elborzasztó kép a parnasszista formaeszmények legtökéletesebb megvalósításával. A kifinomultság és a borzalom egybefonódva jelenik meg a vers hangzásának és vizuális elrendezettségének ugyancsak egybefonódó síkján. Marszüasz hangszerének hangjával valamikor oroszlánokat szelídített, madarakat oktatott. Apollón most elpusztította a hangszert.

De sonplectre de fer a brisétesroseaux
Quidomptantléslions, enseignaient les oiseaux;

Hogy kerül nád (roseau) a történetbe? Heredia talán nádsípra gondolt? Ezt törte össze (brisé) a gőgös hellén? (A második négysoros kezdődik így: *Le jalouxCitharède, orgueil du cielhellène.*) De akkor miért áll a szó többes számban? A jelenet egy fenyőligetben játszódik. Alighanem a vizuális rím miatt, ami fokozott szépséget ad a formának. A „nád" rímhívója a „madarak" szónak, a második négysoros második és harmadik sorában. Nyelvileg és tartalmilag hangozhatna így is: „ton roseau – les oiseaux". Hangzási rímnek ez is tökéletes lenne. De a korábbi korok francia költészete, a hangzási rímet, ha lehet, kiegészítette az íráskép vizuális hatásával. (A fonetikus magyar helyesírás nem ad alkalmat a költészetnek ilyen látványhatásra, az ugyancsak nem-fonetikus angolban viszont annyira megszokták már, hogy az eyerhyme akár helyettesítheti is a hangzási rímet. Az angol olvasó már a 18. században megelégedett a vizuális rímmel.) Heredia a parnasszista szépségideálhoz híven a kettős rímhatást érvényesíti: „tesroseaux – les oiseaux) Ennek az esztétikának jegyében a medialitási értelmezhetőség (a szép látvány) esetenként előbbrevaló volt a szemantikai magyarázhatóságnál.

---

[1]A teljes vers Lackfi János fordításában:
Hazádnak fenyveit fuvallatod bűvölte,/ testedet mégsem ők hamvasztották, szegény! / Elszórva csontjaid, véred Frígia vizén / hegyekből kavarog le végtelen mezőkre. // Irigy küthérai, hellén ég szörnyű gőgje, / a nádat lantverő zúzta szét könnyedén. / bár oroszlán juház, csíz tanult zengzetén. / A dalnokból? Bizony mi sem maradt belőle. // Tiszafa ágain véres foszlány lebeg, / oda kötözte őt, ki élve nyúzta meg. / Kegyetlen Úr! S a jaj! S a lágy, panaszkodó hang! / Nem zeng többé a síp túl értő ujjai / nyomán meanderi parton oly elhalóan… / A Szatír bőre leng, szeleknek játszani.

Weöres Sándor azokban a szonettjeiben, melyeket 1957–58 után írt, érzékelhetően közel hajolt a francia parnasszisták feszesre fogalmazott, tömörré csiszolt sorképzéseihez, s előzményként ezek közé a versei közé lehet sorolni (miként Bata Imre tette is) a *Mrsyas és Apollon*t. Ez is trófeum volt, kis beszélő dombormű, hangos szobor, emlékmű akárcsak Heredia híres 1893-as kötetének legtöbb darabja. Az alkotómód látható, érzékelhető, tudatos és szándékos hasonlóságán túl azonban meglepő és különös tematikai jelenetezésbeli hasonlóság is van Heredia *Marsyas*-a és Weöres verse között. Olyan, mintha olvasta volna a francia szonettet, mintha ismerte volna Heredia versét. Mindkettő narratív uralmú líra, mindkettő döbbenetes, naturális képekkel festi le a verseny utáni terepet, s a képek hasonlítanak is egymásra. Weöres verse – Heredia versének ismeretében – azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy Weöres le akarta fordítani a francia verset, aztán inkább csak átdolgozásra gondolt, majd elszakadva a francia mintától, de mégis közel maradva hozzá önálló verset írt. Olvasói benyomáson túl erre a feltételezésre azonban semmiféle támpontunk nincs. Weöres tengernyi fordítása között Herediának egyetlen verse sem szerepel. Soha nem fordította, arra sincs adatunk, hogy olvasta volna, arról sem tudunk, hogy olyan jól tudott volna franciául, hogy formai-tematikai kutatás céljából rendszeresen olvasott volna francia verseket. (Pályakezdő korszakában tapintható hatással volt nyelvi-versszerkezeti kísérleteire Valery *Tengerparti temető*je, de ezt is alighanem csak Kosztolányi fordításából ismerte.)

*

Frígiában úgy tudták az emberek, hogy a királyuk egyszerű társzekérrel fog érkezni. Érkezett is egyszer egy társzekér, vele egy szegény parasztember, annak felesége és fogadott fia. A szegényembert Gordiusznak hívták. A népek emlékeztek a régi jóslásra és összegyűltek, hogy királyukká válasszák. Miközben folyt a királyválasztó tanácskozás, Gordiusz a felesége és a fia segítségével bevontatta a szekeret a főtérre, és hatalmas, erős csomót kötött rá. Ezt volt a híres „gordiuszi csomó", amelynek színes, elágazó története Nagy Sándorhoz kanyarodik el. Magáról, a királlyá választott földművesről nem sok történet keletkezett, a fiáról, Midászról, akiből ugyancsak király lett kettő is él máig valamilyen változatban Európa talán valamennyi nyelvén. Az egyik arról szól, hogy minden aranyá változik, amihez csak hozzáér, szörnyű kínokat él meg, hiszen sem enni, sem inni nem tud. „Éhségét a vagyon nem szünteti, égeti torkát / szomja, megérdemlett kín jár gyűlölt aranyával." (Ovidius) Ez a történet máig kedvelt alapja és hivatkozása azoknak a se szeri, se száma

moralizáló tanításoknak, amelyek, arra figyelmeztetnek, hogy a vagyon, a gazdagság, a pénz nem boldogít. Még Ambrus Zoltán nagyszerű regényének címe is innen nyeri jelentését.

A másik történet a szörnyűséges zenei vetélkedőhöz vezet vissza. A Marszüasz és Apollón-történetnek van egy olyan változata – Graves ír róla –, amely szerint a zenei versenynek bíráló bizottsága is volt. Tmólosz folyamisten Apollónnak ítéli a győzelmet, a makedóniai Bromión királya, Midász azonban nem ért egyet a döntéssel, szerinte Marszüasz muzsikált szebben. Ekkor közbelép Apollón, és megbünteti Midászt, büntetésül szamárfület növeszt neki. A történetnek ez a befejezése is ismeretes a magyar költészetben, a szamárfüles makedón király Ady Endrénél jelenik meg. Weöres Sándor, aki bámulatosan ismerte a magyar irodalmat (és elképesztő konkrét tárgyismerettel az egész világirodalmat) bizonyára olvasta Ady versét, de semmi jel nem mutat arra, hogy kapcsolatba lépett volna vele, amikor a szonettjén dolgozott.

A Midász-történet szamárfüles változatában Midász megretten, szégyelli a szamárfület, igyekszik eltitkolni, mi történt vele, nehogy nevetségessé váljon. De az eltitkolás nem sikerül. Szégyenét elsusogja a nádasban, Dryden úgy írja meg a történetet, hogy a feleségének kogyogja el. („*This Midas knew, and durstcommunicate / Tononebuthiswifehisears of state*.") Végül mindenki tudomást szerez a szamárfülről, és Midász halálosan nevetségessé válik. Mert a nevetségessé válás halálos, a nevetségessé válás nem komikus állapot, hanem közelében van a tragédiának. Aki nevetségessé válik, annak tulajdonképpen vége van: már többé nem az, aki volt, nem az – legalábbis a nevető külvilág szemében – akinek ő maga magát tartja. A nevető külvilág megfosztja attól, ami lényegét tenné.

Ezen a ponton különbséget kell tennünk a nevettető és a nevetségessé váló fogalma között. Egészen más dolog nevettetni és más dolog nevetségessé válni. Zuboly helybéli takácsmester, társaival egy színi előadásban egy szerep eljátszására vállalkozik. Ő lesz Pyramus. De már a próbán kiköti, hogy szükség van egy prológusra, amely felvilágosítja a majdani nézőt, hogy ő valójában nem Pyramus, hanem a takácsmester. Aztán Puck megtréfálja, elvarázsolja, szamárfejet húz rá. Társai megrettennek, amikor meglátják, és futásnak erednek. A Shakespeare-darab nézői pedig kacagni kezdenek, nevetnek rajta. Rajta? A komikus helyzeten nevetnek. De Zuboly nem szamár, nem is Pyramus, hanem Zuboly, a takácsmester. Az „igazi" énjét nem nevetik ki, az érintetlen marad a nagy nevetésben. Később, „fölébred," visszaváltozik, és eljátssza Pyramus szerepét. De ő akkor is Zuboly, a takács. Jan Kott említi, hogy Chagall megfestette a szamarat becéző Titániát. „Ezen a képen a szamár szomorú,

fehér és nagyon érzelmes." A szamár a szomorú bohóc, ahogy Watteau óta ábrázolják: két énje van. Van egy igazi is, és az a nevettetés munkája mellett szomorú. Chagall ehhez az ábrázolási hagyományhoz tartotta magát. Ebben van a különbség a szamárfejű Zuboly és a szamárfülű Midász között. Midásznak nincs két énje. Midász királyt megbünteti Apollon, mert szembe mert vele szállni, vele az istennel, mert meg merte mondani neki, az istennek az igazságot. Midász bátor és igazmondó: ilyen a lénye, ez ő. Ettől fosztja meg a kinevetés. Aki bátor és igazmondó, az legyen nevetséges.

Zuboly szerepe bohóc szerep. A bohóc, a clown az európai hagyományban a legismertebb nevettető. De mindenki tudja, hogy a bohócnak van egy másik, „igazi" arca is. Az európai értelmező hagyomány ezt legtöbbször úgy ábrázolja, hogy a közönséget nevettető clown mögött egy szomorú embert mutat be. Velázquez udvari bolondjának szemében ott van a kiszolgáltatottság megalázottsága, Wateau Gilles-je maga a bohócruhába öltözött szomorúság. A „ridi, Bajazzo", a kacagó bohóc, aki kötelességszerűen eljátssza szerepét, de aki nem nevet, hanem a lelke mélyén inkább zokog. Kettős élete van, két arca van. A bohóc a művészélet, a művészlét kiszolgáltatottságának allegóriája, s mint ilyen különösképp jelképe lett a modern művésznek: Szabolcsi Miklós könyvet írt erről. De Midász nem bohóc. Ő nem akar nevettetni, őt mélyen és igaztalanul kinevetik. Ő bátor és igazmondó, s ahelyett, hogy ilyennek tartanák, ahelyett, hogy tisztelet övezné, megalázzák és nevetségessé teszik. Midásznak nincs két arca, csak egy arca van, s attól az egytől akarják megfosztani.

Aki azt mondja, hogy ő ennek a Midász királynak sarja, az nem a nagy nevettetők között keresi őseit, hanem az igazmondókat keresi, azokat, akik azt a nagyon rossz, talán legrosszabb, tragikus emberi állapotot is vállalják, hogy nevetségessé váljanak, hogy nevetségessé tegyék őket, hogy kiforgassák őket valójukból, szándékaikat ellenkezőjükre fordítsák: mindezt vállalják csakhogy kimondják és kimondhassák az igazságot. Ady azt jelenti be versének utolsó szakaszában, hogy elkészült és felkészült erre. Készen áll arra, sőt már-már meg is jósolja, hogy ő is úgy fog járni, mint a mondabeli Midász. Midász ugyanis nem clown, nem bohóc, aki levetheti álarcát, és van egy másik énje is. Midász, a nevetségessé tett Midász „megbántott ember". Amikor Derrida megkérdezte Lévinastól, hogyan fogalmazná meg a „szentek szentjének" fogalmát, Lévinas úgy válaszolt, hogy a szentek szentje a bántalmazott ember. „Szentebb mint egy föld, még ha az a föld a Szentföld volna is. Egy bántalmazott személyhez képest ez a – szent és megígért – föld csak pusztaság és sivatag, fák és kövek halmaza."

A *Midász király sarja* Ady első nagy ars poéticai verse: nagy csinnadrattás versszakok után, igazi verstropusként, versfordulatként a záró versszakban a vers narrátora bejelenti, hogy a kinevettetést, a nevetségessé válást, más szóval a bántalmazást is vállalni fogja, ha az lesz az ára annak, hogy kimondja az igazságot. Alighanem Ady első szerepvállalásának megnyilatkozása volt ez a vers: mégpedig nagyra látó, elszánt, hősi szerepé. Nem a nevettetőt, nem a clownt, hanem a kinevetett, megbántott ember példaszerepét vállalta. Mi volt e póz (és nem kevés kimódoltság) mögött? Volt valami költészet felé forduló, igazi ars poética? Volt. Ha a póz mögé nézünk, látnunk kell a szubverzió komoly mozdulatát. Ady a szamárfülű Midaszra való hivatkozás révén költői irányt is választott határozottan, és határozottan szembefordult más irányokkal, félreérthetetlenül elutasította a szépség kertjébe való esztétista visszahúzódás másféle szerepeit. Az európai és magyar esztétizmus hullámának kellős közepén nem kért az esztétizmus nyugodalmas, szép, sima költőéletéből, és inkább visszafordult a megelőző korszak, a romantika nagy és kockázatos mozdulataihoz. A korai Ady ebből a szempontból (és sok más szempontból is) nem a modern költészet megalapítója volt, ahogy irodalomtörténészek sokáig tanították, hanem a nagyszerű (és manapság lenézett) romantika lezáró költője.

Filológiai kérdés: honnan ismerte Ady 1904-ben Midász „szamárfüles" történetét? A másik Midász-történet, amikor minden aranyá válik, amihez hozzáér, közkeletű történet volt. De a Marszüasz és Apollón véres párviadala nem volt olyan közkeletű. Vezér Erzsébet arra gondolt, hogy Beaudelaire *Lesparadisartificiels* című könyvecskéjében találkozhatott Ady Midász nevével. Csakhogy ott éppen nem a szamárfüles Midászról van szó, hanem az „aranyosról". Kétséges az is, tudott-e Ady annyira franciául, hogy könnyedén olvasgatta volna Beaudelaire prózáját. Gondolhatunk másra is. Ady tanult görögül, akkor még nemcsak a latin, hanem a görög is kötelező volt a középiskolákban. Zilahon volt egy kiváló klasszika filológus: Kincs Gyula. Ő tanította Adyt görögre. „Az ő érdeme – írja Bóka László –, hogy Ady szimbólum világában olyan elevenek a görög jelképek." A középiskolai görög órák mellett más feltevés egy operett felé vezet. Akkoriban nagy sikerrel játszották szerte Európában Suppé *Szép Galathea"* című operettjét. Az egyik szereplőt itt Midásznak hívják, igaz, ez sem a bátor, igazmondó király, hanem egy haszonleső műgyűjtő, aki nevetségesen szaladgál fel-alá a színen. De a darabot 1900-ban Nagyváradon is előadták, s Ady elismerő hangon írt a darabról is és az előadásról is a Szabadság hasábjain, sőt 1901-ben újra megemlítette.

A „szamár" mondai, mitológiai, vallási szimbólumképző, jelképképző potenciálja rendkívül széles körben bontakozott ki a világ legkülönbözőbb kultúráiban. Egy szamár vitte azt a ládát, mely Dionüszosz bölcsőjéül szolgált, Kínában a halhatatlanok fehér szamáron ülnek, Egyiptomban a vörös szamár a legveszedelmesebb lények egyike volt, az ördögi Széth állata, Jézus viszont szamárháton lovagolt be Jeruzsálembe, sok helyen a szamár az együgyűség és az alázatosság, sőt megaláztatás jelképe, Bálám szamara viszont okos. Lukianosznál a Lukiosz nevű főszereplő változik szamárrá, Apuleusnál a sajtárus Lucius lesz szamárrá önnön balgasábából eredően. A francia földművesek gyakran nevezik a szamarukat Mártonnak, mert úgy tartják, hogy Szent Márton védett állata. A téli karneválokon szamáron ül a bolondkirály.

Ady verseiben nem tartozik a szamár a tudatosan vissza-visszatérő és már állandó jelentéssel feldúsuló szavak közé. Néhányszor mégis előfordul, először 1900-ban, az *Éles szemmel* című versben.

(…)
Szamár hitben, dús hangulatban
Másoknak lelke, teste épül,
Minket vad kerubok űztek ki
A hazugságok édenébül,
Hitünk nincsen, hogy szebbnek várjuk
A jövő percet, mint a tűntet
(…)

A vers 1900. augusztus 12-én jelent meg *Mi nyomorékok* címmel a nagyváradi *Szabadság*ban, azóta ismert címét kötetbe rendezve a *Még egyszer* lapjain kapta. A szakirodalom megállapította, hogy a vers tartalmilag ahhoz a vitához kanyarodik vissza, amely néhány hónappal korábban, 1900. márciusában zajlott Rádl Ödön egyik nyilatkozata körül, s amelyhez Ady is hozzászólt az új irodalom, a „fiatal irodalom" védelmében.

A szóhasználat modulációjára kell figyelnünk, arra a sajátos ironizáló beszédmódra, amely Ady korai publicisztikai írásaiban kezdett formálódni, s a nagyváradi években már át-átszüremkedett verseibe is. Paul de Man nevezi az iróniát az eredeti görög szó jelentésének alapján tropusnak: elfordulásnak. Mitől fordul el az irónia? A komolyan mondástól. A „szamár hit" nem biztos, hogy a butaságot jelenti az idézett versben, hanem jelentheti az ellenkezőjét is, ha nem is értelmes, okos hitet, mert olyan nincsen, de jótékony, jótevő hitet. Valószínűbb azonban, hogy Bóka Lászlónak van igaza, s a szókapcsolat itt még nem ilyen tropus, itt még nem fordul át a jelentés, hanem azt jelenti, amit az első sor intonál: „*izmos buták*". Bizonyos azonban, hogy a „szamár" átváltozásokon megy

át a következő versekben, és a következő előfordulásánál már bekövetkezik az ironikus fordulat. Egy évvel később, az *Első* dal című versben olvassuk: *„Hejh, primadonnák, karleányok,/ Csak egyszer volnék még szamár…"* A szamár itt már nem elutasítandó negatívum, nem valami, ami elől menekülni kell, amitől meg kell szabadulni. Ez a jelentésárnyalat már a Midász-vers jelentésköre felé indul el, a szamár-megjelölés nemcsak vállalható értékminőséget jelent a maga ironikus formájában, hanem olyasmi, amit nemcsak lehet, hanem erkölcsileg kell is vállalni. A motívum lezáró, nagy verse 1914-ben a *Szamaras ember* is ehhez az ironikus fordulathoz tér vissza „(…) *úgy kell, kell a szamárság*." Ez a szamárság sem az ostobaság szinonimája, hanem az önhitt, gőgös, tudálékos, erőszakos világmagyarázatok ellentéte. Valami nagy dolog, amire szüksége lenne a világnak.

*

A *Midász király sarja* 1904. augusztus 7-én jelent meg Bródy Sándor lapjában, a Jövendően. Ady az idősebb nemzedékből Bródy Sándort tartotta legtöbbre, fiúi szeretettel és tisztelettel viseltetett iránta, Sándor bácsinak szólította a leveleiben („Édes jó Sándor bá"), s hozzá írott leveleinek hangja más volt, mint a többi levélé. Mondják, még híres homlokára hulló hajtincsét is Bródytól leste el, aki a legszebb férfi hírében állt az ő korukban. Bródy 1903. tavaszán leutazott Nagyváradra, hogy megnézze a *Dada* előadását, akkor ismerkedtek meg személyesen. De Ady már 1901-től kezdve írt Bródyról kisebb-nagyobb cikkeket, mindig a feltétel nélküli elismerés szavaival. „Ez az isten kegyelméből való zseni (…)"; „áldassék a Bródy Sándor zsenije, mely a bunyevác lekvárhozományos leányok története, a Tagma királynék helyett forradalmat termel. Hogy ez a lángoló zseni magyar levegőből él, az a mi szerencsénk s a Bródy szerencsétlensége(…)"; „(…) Bródy Sándor, az újabb magyar irodalomnak legérdekesebb, legimponálóbb egyénisége(…)"; „Bródy Sándor, a nagynevű író, ez a mindenkit meghódító, zseniális ember(…)" 1903. januárjában kedvesen beharangozta Bródy irodalmi hetilap tervét. „(…) Bródynak egy érdekes új vállalata is előkészítés alatt van. Amit még nem csinált, arra akar ezúttal vállalkozni: egy nagy szépirodalmi és kritikai lapot indít. Olyat, amilyen a Max Hardené. A tervei még ismeretlenek, nem közölte, csak a beavatottjaival. De úgy hallatszik, hogy a tavaszra meglesz a lap." Meg is lett: márciusban megindult a *Jövendő*.

1903. szeptemberben mutatták be Ady egyetlen színművét, *A műhelyben* című egyfelvonásos darabját másik két egyfelvonásos (Bíró Lajos és Dénes Sándor darabjainak) társaságában. Bródy előzőleg ígérte,

hogy ha teheti, leutazik Nagyváradra és megnézi az előadást: nem tette, nem utazott le. (Osvát Ernő viszont közölte Ady darabját a Magyar Géniuszban, egyelőre nem pontosan tudjuk, hogyan került a kezébe.) Ugyancsak szeptemberben megjelent Ady második verseskötete, a *Még egyszer*, Bródy előzetesen közölt belőle mutatóba három másutt korábban már megjelent verset, de Ady várta, talán el is várta volna, hogy Bródy maga írjon a kötetről. Bródy ezt sem tette meg, hanem Szász Zoltánnal íratott róla. Szász Zoltán elismerte, hogy Ady nem mindennapi tehetség, a kötetről viszont azt írta, hogy mégsem teszi az olvasóra a jelentős költő hatását. Ady méltán megorrolt erre a felemás kritikára, s megbántottságát csak növelte, ha arra gondolt, hogy a leírt szavak mögött ott van a szerkesztő, Bródy Sándor véleménye is. (Szász Zoltán, akinek mára már a nevét is alig ismeri valaki, később a Nyugat körébe tartozott, egyenes jellem volt, és kitűnő, bátor állásfoglalásaiért Gyergyal Albert chevalier sans peur et sans reproche-nak nevezte. Ady is megbékélt vele.)

Ady szinte naponta írt és adott közre publicisztikai írásokat, ebből a jelentős korpuszból 1903-ban mindössze egy kis tárca jelent meg a *Jövendő*ben, az is név nélkül. Pedig Ady felkereste Bródy lapját, ott szerette volna nyomtatásban látni azt a cikkét (*Ars liberorum muratorum*), amelyet az 1903. őszi nagyváradi szabadkőműves vándorgyűlés hírére írt, és amelyben kemény, kritikus hangot ütött meg a szabadkőműves mozgalommal szemben. („Úgy tetszik nekünk, hogy az *ars liberorum muratorum* institúciója kihorhadt a mai társadalomból. Mintha nem tudná már magát szükségessé tenni.") Ady tőle szokatlanul óvatoskodó kitétellel adta postára kéziratot: mellékelt levelében megjegyezte, hogy Bródy csak valami jelet tegyen a cikk végére, de a neve feltüntetése nélkül közölje az írást. Bródy nála is óvatosabb volt, tartott attól, hogy megbántja szabadkőműves olvasóit, és egyáltalán nem közölte az írást. (Sehol nem is jelent meg egészen 1947-ig, akkor adta közre Tolnai Gábor.)

A visszautasítás rosszul esett Adynak, panaszkodott is miatta leveleiben. Alighanem még rosszabbul esett, hogy az *Elűzött a földem*et, az egyik első máig országosan ismert versét, Bródy nyolc hónapon át fektette. A verset Ady a *Jövendő* 1903. karácsonyi számában szerette volna nyomtatásban látni, de Bródy csak a következő év szeptember 4-én megjelent számába tette be. Közben 1904 márciusában két nagyváradi napilapban is megjelent néhány nap eltéréssel, de Adynak sokkal többet jelentett volna a fővárosi megjelenés. Az érzelmekkel foglalkozó pszichológiai szakmunkák arról szoktak értekezni, hogy a szeretet és barátság kölcsönös érzés szemben a szerelemmel, amely egyoldalú is lehet. (Tanúja a világirodalom.) Ady és Bródy kapcsolata rácáfolt erre a tételre. Ady

valósággal rajongott Bródyért, zseninek nevezte, kiállt mellette, vitatkozott cikkeiben az igazáért, Bródy azonban szemlátomást nem sok jelentőséget tulajdonított az ifjú rajongónak. Csak hosszú évekkel később figyelt fel rá igazán, amikor már nagy kötetek álltak mögötte, s nevétől zengett a fél ország. Tudunk arról, hogy azok közé tartozott, akik rábeszélték – sikerrel – Hatvany Lajost 1913-ban, hogy vállalja el Ady kezelési költségeit Maria Grünben.

A Midasz-verssel kapcsolatban, melyet mégiscsak Bródy közölt elsőnek, még azt lehet megemlíteni, hogy neki is van két szamaras története. Az elsőt 1893-ban Kiss József adta közre A *Hét*-ben, abban az évben, amelyben megírta legjobb novelláját, a *Kaál Samu*t, a második 1910-ből való, évekkel Ady verse után jelent meg. Az első szamár-történet, a *Mese a szamár-emberről* a gürcölő pesti kisemberről szól, akinek értelmetlen és boldogság-nélküli az egész élete, de amiben nincsen semmi tragikus, semmi elgondolkoztató, semmi jelképes. Nem szimbolista novella, csak annyira emelkedik a puszta tárgy fölé, amennyire minden részletdarab fölé emelkedik, amit az úgynevezett valóságból kivágnak, kimetszenek. Pusztán a kivágás célképző aktusa révén fölemelkedik. Modulációját tekintve enyhén ironikus a mese előadásmódja: ironikus előadásban halad előre a semmi kis történet, de ez nem az értelem-átfordító „nagy" irónia fokozott mozdulata, amelyet előtérbe helyez a mai irodalomelmélet, hanem az a csendes, szomorú humor, amely inkább a tökéletes érzelemlefokozást tűzi ki célul. A második novella, az 1910-es történet pedig állattörténetnek nevezhető, nem átváltozott emberről, nem szamárnak nevezhető emberről, nem is szamárfülű, elvarázsolt királyról, hősről, színmű-szereplőről szól, hanem egy valóságos szamárról, egy öreg, már semmire sem jó szamár utolsó óráit beszéli el. A narrátor turistaúton van, éppen megáll egy helyen, nem megy tovább a csoporttal, nem mászik fel a hegyre a híres sziklasírokhoz, hanem lenn marad a völgyben egy nyomorék kisfiúval és egy öreg, végelgyengült szamárral. Ennek a mesének sincsenek tanulságai, nem ágaznak ki belőle továbbvezető gondolatok. Pedig három ponttal fejeződik be: „(…) friss, finom szél kelt a tengerről, a jaffai öbölből, ahonnan minden zarándokok indulnak Jeruzsálembe…" A mai olvasó esetleg Ady 1914-es „szamaras" versére gondolhat a három pont után irodalmi folytatást keresve.

(2008)

Megjelent: Kenyeres Zoltán: Írók, költők, fogalmak – Esszék, tanulmányok
Hungarovox Kiadó, 2024.